

úvodník

ČESKÉ PŘEDSEDNICTVÍ V RADĚ EU PŘÍSPĚLO K ŘEŠENÍ DUŠEVNÍHO ZDRAVÍ

Výrazný vzestup psychiatrické morbidity a dramatické zhoršení duševního zdraví vůbec se netýká pouze České republiky, ale dopadá na celou Evropskou unii. Dochází k přetížení zdravotních systémů členských států, v podmínkách ČR pak především psychiatrických ambulancí, a neutěšená situace ovlivňuje celou společnost. Zhoršení duševního zdraví vede již nyní k významným ekonomickým nákladům v důsledku nižší produktivity, sociálních a zdravotních výdajů. Podle OECD celkové náklady na léčbu psychiatrických onemocnění v zemích EU přesahují 4 % HDP, což činí více než 600 miliard EUR. Narušení duševního zdraví se týká 84 milionů osob v EU, což odpovídá jednomu ze šesti občanů. Jedná se skutečně o další pandemii, která vyžaduje rychlou a koordinovanou akci všech členských států.

Proto je nutné hledat cesty k řešení tak, abychom snížili lidské utrpení i sociální a ekonomickou zátěž pro všechny obyvatele Evropy. Řešení této „pandemie psychických potíží“ již není možné hledat na úrovni jednotlivých států, ale vyžaduje koordinovanou akci celé EU, stanovení jasných a věcných priorit doprovázené formulací strategických závazků. Rovněž je nezbytné transformovat systém poskytování péče tak, aby odpověď byla skutečně adekvátní. V reakci na tento negativní trend pak Evropský parlament v roce 2020 uznal duševní zdraví jako základní lidské právo a vyzval k vytvoření akčního plánu EU pro duševní zdraví, který však doposud neexistuje. Předsedkyně Evropské komise Ursula von der Leyen pak ve svém projevu o stavu Unie v roce 2022 přislíbila Evropskému parlamentu novou strategii EU v oblasti duševního zdraví.

Je potěšující, že česká psychiatrie se na snaze o řešení stavu duševního zdraví v EU aktivně podílí. V loňském roce jsme v rámci českého předsednictví Radě EU připravili mezinárodní konferenci *Resilient Mental Health in the European Union*, která se uskutečnila v Bruselu 14. listopadu 2022. Konferenci jsme organizovali v rámci Psychiatrické společnosti ČLS JEP, pod záštitou ministra pro evropské záležitosti doc. Mikuláše Beka a za podpory Úřadu vlády ČR a Ministerstva zdravotnictví ČR. Konference tedy primárně reagovala na celoevropské výzvy v oblasti duševního zdraví, ale cílem bylo také posílit národní politiky členských států v této oblasti. Akci jsme koncipovali tak, aby byla co nejvíc konkrétní a mohla ukázat cesty k řešení. Cílem však bylo také posílit podporu problematiky duševního zdraví obecně a zařadit jeho řešení mezi strategické iniciativy EU.

Dlouhá příprava konference směřovala k tomu, aby zastoupení řečníků i účastníků bylo skutečně reprezentativní a akce tak mohla reálně přispět k řešení a mít žádoucí dopad. Naštěstí se to podařilo. Konferenci zahájila Stella Kyriakides, Komisařka pro zdravotnictví Evropské komise (DG SANTE), která ve svém příspěvku zdůraznila nezbytnost rychlého řešení a vysoce ocenila roli České republiky na iniciování a organizování celé akce. Konferenci také podpořila Edita Hrdá, stálá představitelka ČR při EU. Pozvání přijala řada europoslanců napříč politickým spektrem a vystoupili zástupci hlavních evropských odborných společností vč. prezidentů Evropské psychiatrické asociace a Evropské federace psychologických asociací. Svá stanoviska k řešení dále sdíleli vrcholní zástupci patientských organizací, OECD, Evropské lékové agentury (EMA) a přední evropští akademičtí psychiatři. Za českou stranu kromě autora tohoto editoriału na konferenci přednášel

také prof. Tomáš Kašpárek, přednosta Psychiatrické kliniky MU Brno, náměstek ministra zdravotnictví Mgr. Jakub Dvořáček, národní protidrogový koordinátor Jindřich Vobořil a europoslanci Radka Maxová (ANO), Mikuláš Peksa (Piráti) a Tomáš Zdechovský (KDU-ČSL). Celou akci pak skvěle moderoval John Bowis, bývalý europoslanec a ministr zdravotnictví Spojeného království.

Ve svém sdělení jsem se snažil zmapovat stávající situaci duševního zdraví v EU a identifikovat příčiny současné krize. V souladu s názvem celé akce jsem se snažil zdůraznit nutnost systematického na evidenci založeného navýšení resilience, tedy odolnosti, a to na celoevropské populační úrovni. Jen tak je možné mitigovat dopad bezprecedentní kumulace globálních problémů v posledních dvou dekadách, oteplováním klimatu počínaje přes migrační krizi, pandemii COVID-19, šíření dezinformací a konspirací až po válku na Ukrajině, finanční a energetickou krizi. Společným jmenovatelem dopadu všech těchto problémů na lidskou psychiku je to, že navozují mimořádně vysokou míru nejistoty, na kterou jsme doposud neměli možnost se adaptovat. Podpora psychologických mechanismů zlepšení tolerance nejistoty by měla být primárním cílem snahy o navýšení odolnosti evropské populace. Intervence v této oblasti pak musí vycházet z poznatků neurobiologie a psychologie resilience, které jsou dnes vcelku dobře popsány. Navržené strategie by měly být založené na třech pilířích. Zaprvé se jedná o podporu evolučně konzervativní potřeby vazby se sociální skupinou, které se cítíme být členy, se kterou se identifikujeme. Zadruhé by měla být cíleně zvyšována kognitivní flexibilita (a neuroplasticita). Kognitivní flexibilita umožňuje nalézat nová řešení a strategie. Představuje proto nezbytnou podmínku pro adaptivní reakci na měnící se podmínky, na které jsme nebyli připraveni. Jde o velmi významný moment, protože během dlouhodobé nejistoty, která je psychologickým ekvivalentem stresu jako fyziologické reakce, se flexibilita snižuje a nahrazuje ji naopak kognitivní rigidita se všemi negativními důsledky na jedince i společnost. Víra v konspirační teorie je jedním z nich.

Konečně třetím pilířem by měla být podpora hledání a nalezení „pocitu smyslu“, a to i v případě těch událostí a životních situací, které hodnotíme jako jednoznačně negativní. Pocit smysluplnosti umožňuje lépe snášet strádání nebo trauma. Tím, že utrpení přiřazuje určitý význam, posiluje jak schopnost utrpení snášet, tak inspiruje k jeho překonání.

V případě všech těchto pilířů resilience může Evropská unie hrát zásadní roli. Nebudeme-li aktivně podporovat pocit evropské kulturní identity, mohou si lidé potřebu sociální vazby kompenzovat v polarizovaných a čím dál tím víc extremisticky orientovaných skupinách na sociálních sítích, případně se mohou identifikovat s fabrikovaným světonázorem importovaným z východu. Rovněž je možné pomáhat v hledání smyslu tím, že probíhající krize interpretujeme v širších historických, společenských či přírodních kontextech. Současně je nezbytné hledat cesty, jak podpořit flexibilitu myšlení a ochotu hledat nová řešení v situacích, kdy staré strategie prostě přestávají fungovat.

Je potěšující, že většina myšlenek, které do Bruselu přivezla česká delegace, se promítla také do politického výstupu konference, kterým bylo memorandum adresované Evropské komisi, Evropskému parlamentu a zástupcům členských států. Memorandum obsahuje celkem šest konkrétních bodů, které by měly být podkladem strategické iniciativy orientované na řešení duševního zdraví v EU. Tyto body zahrnují: 1) požadavek, aby se řešení duševního zdraví stalo součástí všech běžících a budoucích strategických iniciativ, 2) nezbytnost zvyšování povědomí o problematice a výměny zkušeností s řešením mezi členskými státy; tento bod podpořilo vystoupení prof. Kašpárka, který na konferenci sdílel zkušenosti s domácí reformou psychiatrie, 3) potřeba tvorby národních akčních plánů pro řešení duševního zdraví, 4) podpora financování ze EU zdrojů (např. EU4Health Programme, Structural Funds apod.), 5) nezbytnost zvýšené podpory psychiatrického výzkumu a sběru dat, 6) využití zkušeností a expertízy osob s psychickými potížemi na všech úrovních řešení problematiky duševního zdraví; konečně 7) podpora vývoje inovativních léčebných strategií, které budou reagovat na stávající situaci.

Konference „Resilient Mental Health in the European Union“ organizovaná Psychiatrickou společností ČLS JEP měla pozitivní ohlas. Nyní, po skončení českého předsednictví Radě EU, byla agenda předána Švédsku. Na tom, aby byla zachována kontinuita vypracované strategie, pak dále spolupracujeme také s europoslanci sdruženými v Alianci pro duševní zdraví (MEP Alliance for Mental Health).

*prof. MUDr. Jiří Horáček, Ph.D., FCMA
organizátor konference „Resilient Mental Health in the European Union“*